

OBRAMBENE GRAĐEVINE ZAPADNOG I SJEVERNOG PAPUKA

Papuk je planina prepuna raznovrsnih utvrda. Ostataka takvih građevina ima osam, barem tako piše na ploči pokraj utvrde Velike. No čini se, ovisno o autorima i o tome gdje tko crta granice te slavonske gore, većim dijelom pretvorene u park prirode. Jedan smo dio tih utvrda već predstavili među utverdama Požeške kotline. Preostaje nam predstaviti utvrde na zapadnim i sjevernim obroncima. Zajednička im je značajka da su gotovo sve u ruševinama i da su prepuštene propadanju nakon turskih napuštanja ovih krajeva, dakle kada se granica između hrvatskih i turskih snaga pomakla daleko prema istoku i jugu.

Sirač i okolne utvrde

Sirač je danas sjedište općine koja ima nešto više od 2500 stanovnika i relativno razvijeno gospodarstvo, posebno drvnu industriju i industriju građevnog materijala (*Kamen-Sirač*). Rubna je jugoistočna općina Bjelovarsko-bilogorske županije, a naselje leži na zapadnim obroncima Papuka (ponegdje se navodi i Ravne gore), sjeverno od Pakraca u dolini rijeke (potoka) Bijele. Zadatak je utvrde smještene iznad rijeke bio braniti relativno uski tjesnac. Iako Szabo tvrdi da su ostaci te utvrde neznatni, za nedavnog smo se posjeta uvjerali da ipak nije tako. Naime svi su ostaci ožbukani i zaštićeni od daljnjeg propadanja, iako nismo uspjeli ustanoviti koliko je to učinjeno pod stručnom zaštitom. Ipak danas Sirač izgleda mnogo bolje od mnogih drugih utvrda koje je Szabo zatekao u još dobrom stanju. Još smo se jednom uvjerali da je za očuvanje nekih naših utvrda ipak više od povijesnog i graditeljskog značenja važnije to kolika je gospodarska snaga najbližeg naselja i koliku brigu njegovi stanovnici pokazuju za svoju povijest.

DEFENSIVE STRUCTURES ON THE WEST AND NORTH SIDES OF PAPUK

The outstanding mountain of Papuk, most parts of which have been awarded the status of a nature park, lies in the generally flat region of Slavonia. In addition to its forests and numerous sources, Papuk is well known for its numerous fortresses which have been in poor state of repair ever since the retreat of Turks. This article focuses on forts situated on the west and north foothills of Papuk. These forts are generally small-sized defensive structures which were converted by Turks into impressive military strongholds. Every one of these strongholds was also the seat of the estate bearing the same name. The following fortresses are described in more detail: Sirač, Dobra kuća, Stupčanica, Voćin and Drenovac. The final part of the article is consecrated to the Virovitica fort which, although not situated on Papuk foothills, is included in the article because it used to be the biggest and most significant fortification in the whole of Podravina and the area spreading between Osijek and Varaždin.

Ostaci snažnog obrambenog zida strše dakle i danas na omanjem brežuljku (200 m n. v.), a utvrda dominira prolazom od Papuka preko Bijele, čije je korito također primjerno uređeno.

U srednjem se vijeku Sirač spominje kao "possessio Zirch" i 1334. u vlasništvu obitelji Tiboldović-Zemčej, a već je tada bio župa u sastavu čazmanskog arhidakonata. Vjeruje se da je u početku to bio samo mali

kaštel za nadziranje puta prema Papuku, a veću je tvrđavu (castrum) podigao vlasnik cijelog područja Gašpar Kaštelanović 1430. Kao i sve slavonske utvrde Sirač je bio okupiran od Turaka koji su ga zauzeli 1542. i on je potom bio jedna od njihovih najjačih utvrda na širem području Slavonije. Grad je "Sirče" (kako su ga Turci nazivali) ostao u 17. st. u lijepoj uspomeni putopisca Evlije Čelebije koji navodi da ima

Dio zidina utvrde Sirač

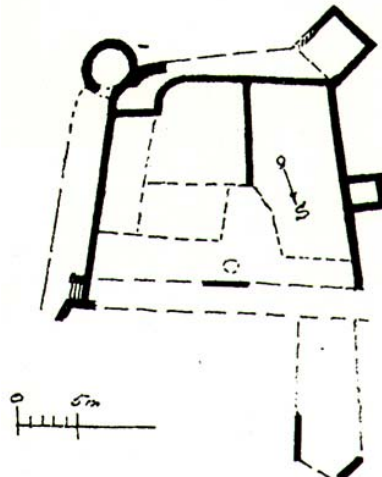
mного "bašća koje su kao rajski vr-tovi". Navodi i da se taj divan grad nalazi u planinama i šumama te nastavlja: "Na kraju drvenog mosta pred vratima nalazi se jedan londža-čardak, a u unutrašnjosti tvrđave oko 100 daskom prekrivenih kuća, skladište municije, nekoliko topova i mala džamija."

Kao važno strateško mjesto Sirač je nekoliko puta osvajala carska vojska, ali su ga Turci uvijek vraćali. Zauvijek su istjerani 1691., a pritom su zapalili i tvrđavu i podgrađe. Sirač je tada u vlasništvu komore, koja ga prema nekim izvorima poklanja srpskom patrijarhu Arseniju Crnojeviću, a potom od 1762. vlasnikom Sirača postaje Antun pl. Janković. Nije jasno odnose li se ti podaci odvojeno na utvrdu ili posjed, međutim Obad Šćitaroci na temelju brojnih izvora niječe da je srpski patrijarh ikad bio vlasnik Sirača. Navodno ga je 1702. kralj Leopold dodijelio Mariji Sabini, udovici Ivana Jakoba de Köttena, a potom 1748. kraljica Marija Terezija posjed prodaje barunu Franji à Toussaintu, koji ga 1763. prodaje za 40.000 forinti Jankovićima Daruvarskim.

Bilo kako bilo razvojem naselja ispod utvrde ona gubi na važnosti i polako propada. Bila je zidana od lomljenog kamena, a nekoliko dijelova klesanog kamena uokvirivali su polukružno zasvođene vrata i prozore. Utvrda je imala opkop, a bila je građena u obliku četverokuta. Jedan zapis iz 1837. spominje i postojanje mramornih stupova u ruševinama, a danas je sačuvano samo nekoliko obrambenih zidova koji su, kao što smo rekli, sada zaštićeni od daljnjeg rušenja.

Danas više nitko ne spominje, a vjerojatno i ne zna gdje se nalazi, utvrdu Zelnjak ili Željnjak (Solnock) koje nema u popisu spomenutih 8 utvrda. Za nju Szabo tvrdi da se nalazi sat hoda od Sirača, a donosi i tlocrt ruševina. Kaže da je sve do

1537. bila u vlasništvu Kaštelanovića. Iz tlocrta se vidi da je bila u obliku četverokuta te da je bila tako položena da brani prijelaz preko gore. Imala je dvije kule, jednu okruglu a drugu četvrtastu.

Szabov crtež utvrde Zelnjak (Željnjak)

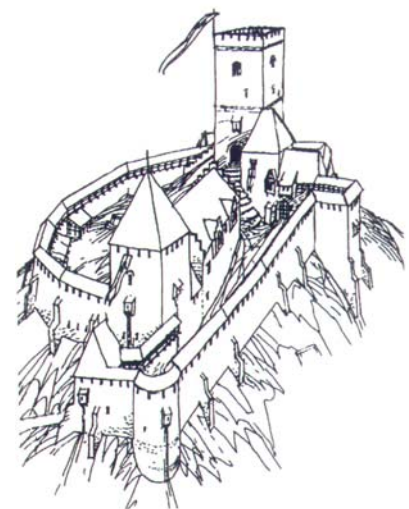
Pokraj sela Bijela, jugoistočno od Daruvara, nalazila se i utvrđena benediktinska opatija Bijela, za koju se vjerovalo (o čemu ima i pisanih tragova) da je pripadala među najljepše i najveće u tom dijelu Hrvatske. Gjuro Szabo je početkom prošlog stoljeća zatekao velike ruševine i ustanovio da se "dijelovi majstorski klesanih pilova nalaze po svinjcima u selu Bijeljoj". Danas međutim nitko više ne zna točno gdje se opatija nalazila (iako su se pred tridesetak godina još mogli pronaći poneki ostaci kule), a cijelo se područje naziva "turski grad".

Szabo tvrdi da je samostan s crkvom bio okružen jakim kulama sa strijelnicama, da ju je utemeljila obitelj Tiboldović-Zemče-Svetački i da je bila njihovo sjelo. Nejasno je samo zbog različitih podataka je li to bilo u 13. ili 14. st. Opatija Bijela poslije je prešla u vlasništvo jajačkih banova, a s cijelim je područjem došla u turske ruke 1542. Poslije Turaka bila je u vlasništvu pravoslavnih vjernika koji su u blizini utemeljili manastir Pakru.

Tvrđava Dobra kuća

Ostaci srednjovjekovne utvrde Dobra kuća nalaze se u gornjem toku potoka Toplica, 8 km istočno od Daruvara. Utvrda je smještena na 300 m visokom brežuljku zapadnog Papuka i zbog zaklonjenog položaja zvali su je "refugium" (sklonište). To je bilo sjedište nekad velikog posjeda koji se pod imenom Dobrakwcha (Dobrakucha) spominje još 1275. kao vlasništvo plemena Banko, čiji je jedan pripadnik bio i hrvatski ban. Posjed i kaštel spominje u jednoj ispravi Karlo I. Robert 1335.

Prvi se put Dobra kuća, koju inače nazivaju kraljevskom i biskupskom tvrđavom, spominje kao kraljevo vlasništvo 1356. u vrijeme Ludovika I. Velikog, koji tu utvrdu i posjed daje slavnim Hrvatinićima u zamjenu za njihovu utvrdu Greben pokraj Jajca. Oni je drže sve do izumiranja kada Dobru kuću dobivaju njihovi rođaci Nelipići koji su se 1412. doselili iz Like u Slavoniju. Oni su boravili u utvrdi i na svom su posjedu 1412. podigli glasoviti samostan pavlina Sv. Ana kraj Donje Vrijeske. Dobru su kuću držali do 1476. kada su polovicu posjeda s kaštelom morali ustupiti pečujskom biskupu Sigismundu Ernuštu. No kralj je Matija 1486. darovao Dobru kuću svojim

Rekonstrukcija mogućega izgleda utvrde

Stara fotografije ostataka Dobre kuće

rođacima, ugarskim plemićima Szekelyma, koji su bili vlasnici posjeda sve do dolaska Turaka 1543. Tada je utvrdu, iako je o njezinu spašavanju zasjedao i sabor Kraljevine Ugarske u Požunu, zauzela turska vojska pod komandom slavnih vojskovođa – Murat-bega Tardića i Ulama-paše. No valja reći da je zbog čestih turskih upada cijeli kraj već prije bio opustio.

Turci su ovu strateški važnu tvrđavu, koju je vrlo teško uočiti i pronaći, pretvorili u snažno vojno uporište s posadom od 100 vojnika. Prema opisima znamo da je unutar tvrđave bila jaka četverokutna branič-kula s debelim zidovima. U kulu se ulazilo pokretnim drvenim stubama na prvi kat. Lijevo od ulaza bile su skućene stambene prostorije. Postojala je i jedna kula sazidana na stijeni. U tijesnom dvorištu bila je u živom kamenu isklesana cisterna duboka 14 m. Turci su Dobru kuću napustili 1688., a utvrda se već 1702. spominje kao ruševina. Danas su vidljivi tek tragovi glavne kule i obrambenog zida.

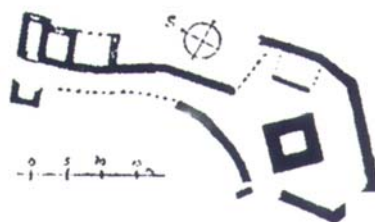
Valja reći da je od slavnoga pavlinskoga samostana ostala sačuvana samo crkva Sv. Ane koju se svrstava među najvrjednija gotička zdanja u Hrvatskoj. Crkva je 1735. prilagođena potrebama pravoslavnih vjernika i danas služi kao poznato proštenišće.

Inače zabilježena je i jedna legenda o nastanku Dobre kuće i susjedne

Stupčanice. Navodno su dvije sestre plemenita roda odlučile da svaka podigne vlastitu utvrdu. Kada su se nakon dugo vremena srele, samo se jedna uspjela pohvaliti da je uspjela izgraditi "dobru kuću". I tako je utvrda dobila ime. Druga je uspjela izgraditi samo kulu koja je nalikovala stupcu. I zato je nazvana Stupčanica. No bez obzira na legendu, činjenica je da su gospodari Dobre kuće i Stupčanice uvijek bili u velikim svađama, a zabilježeno je mnogo međusobnih krvavih sukoba.

Stupčanica kao turska tamnica

Utvrda Stupčanica nalazi se nešto sjevernije, u sjevernom Papuku, na nadmorskoj visini od 400 m. Nekoliko je kilometara udaljena od Velikih Bastaja. Izgrađena je na uskom

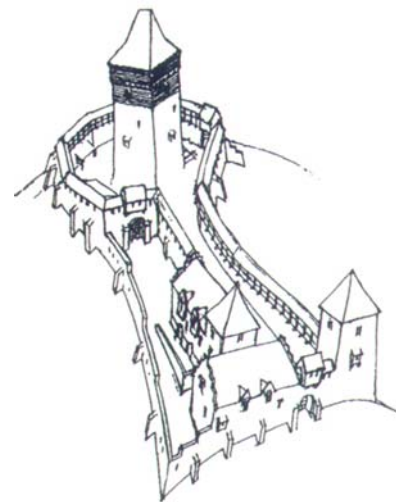

Tlocrt utvrde Stupčanica

brdu i svi izvori ističu da ju je vrlo lako uočiti, iako su naša iskustva upravo suprotna. I dok nas dugotrajno i neuspješno traženje Dobre kuće nije previše razočaralo, jer je upravo i poznata po svojoj nepristupačnosti, neuspjeh u traženju Stupčanice potpuno nas je obeshrabrio. Možda je

razlog tome što smo utvrdu posjetili u vrijeme još guste vegetacije koja je u ratnim i poratnim vremenima potpuno prekrila ruševine. Možda su ostaci i dodatno srušeni. Osim toga čini se da u tom slabo naseljenom kraju mnogi i nisu čuli za "tursku kulu". Tek na glavnoj cesti postoji putokaz, ali poslije više nikakvih oznaka nema. A nema se koga ni pitati.

Svi tvrde da se s glavne kule, za koju Szabo tvrdi da je bila visoka 18 m i široka 7 m, vidi daleko u Podravnu i Mađarsku. Navodno je bila vrlo

Rekonstrukcija izgleda Stupčanice (R. D. Devlić)

pomno građena, a to potvrđuju i sačuvane fotografije. U kulu se ulazilo kroz prvi kat, a ispod su bile prostorije bez vrata i prozora. U unutrašnjosti su bile uzidane kamene stubbe koje su sada zarušene. Kula je u nižim dijelovima građena od kamena, a u višim od opeke. Na uglovima je bila ojačana tesanim kamenima, a na katovima je bio po jedan prozor iznad ulaza.

Kula je smještena na sjeveru, dok su prema jugu bili gradski bedemi kojima je danas teško uočiti tragove. Stambene su prostorije bile u glavnoj kuli i na jugu.

Stupčanica se vrlo rano spominje kao župa, već u 13. st., ali se tada spominju dvije Stupčanice – Gornja i Donja (Inferior et Superior Soplncza).

Zidine i kule utvrde Stupčanica

Pretpostavlja se da je Donja morala biti znatno bliže Dobroj kući. Prvi je poznati vlasnik oko 1294. bio župan Zeria Svetački, zvan Magnus (Veliki), koji je bio u svađi sa sinovima svog strica Tibolda I., gospodara Bijele stijene. Kako je umro bez potomaka, njegovim su posjedom ovladali Tiboldovići. Poslije Stupčanica, zbog sukoba s vlasnicima Dobre kuće postaje kraljevim vlasništvom, a Ludovik I. Anžvinac poklanja 1356. posjed s utvrdom Petru Poharosu, županu abaujvarske županije u Ugarskoj. Međutim kralj Sigismund (Žigmund) uzima Stupčanicu i 1428. je poklanja svojoj supruzi Barbari Celjskoj, poznatoj kao Crna kraljica.

Sigismundov rođak, hrvatski ban i ugarski palatin Nikola Gorjanski, postaje godinu dana poslije vlasnikom Stupčanice i ona je u vlasništvu tog roda sve do 1481. i njihova izumiranja. Tada utvrda dolazi u posjed Nikole Banffyja (Banića). Istodobno su vlasnici Dobre kuće Szekely (Sekelji). Tada započinju najžešći sukobi vlasnika tih dvaju posjeda čiji su jobagioni nesmiljeno jedni drugima oštećivali i pljačkali posjede. Ti su sukobi prestali tek kad je cijeli kraj opustio i kad su ga 1542. zauzeli Turci.

Stupčanica je za turske vladavine postala sjedištem najokrutnijih turskih aga kojima je kula služila kao tamnica i mučilište. Inače cijeli je kraj bio potpuno opustio i Turci su ga naselili Vlasima iz Bosne.

Stupčanica je bila dobro branjena tvrđava i pravo neosvojivo "orlovo gnijezdo". Slavni je Evlija Čelebija ovako opisuje: "Utvrd se nalazi na krševitoj planini. Ima četverokutni oblik, a sazidana je od kamena. Tvrda je i divna, ali malena." Prema opisu u njoj je bilo smješteno gotovo 200 vojnika, skladište hrane i municije, a bila je branjena s nekoliko topova. Ulazilo se preko pokretnog mosta, a unutar zidina bila je i džamija. Pretpostavlja se da je uz tako jaku tvrđavu postojalo i naselje, a ono je možda bilo na predjelu nazvanom "turska bašća".

O snazi i ulozi Stupčanice svjedoči i podatak da je 1603. u taj dio Slavonije prodrła vojska Nikole Zrinskog i Sigismunda Trautmansdorfa kojoj su se priključili ustanici predvođeni slavnim hajdukom Matom Lapsanovićem. U munjevitom napadu padale su jedna za drugom sve turske ut-

vrde, ali je najteža bitka bila pokraj Stupčanice. Kada je utvrda osvojena, u kamenom je podzemlju tamnice pronađen velik broj zatvorenih kršćana. Među njima bio je i jedan potpuno slijep starac koji je u tamnici proveo 32 godine. Turci su inače u protunapadu 1606. uspjeli ponovno zauzeti Stupčanicu, ali ona više nije imala nikakve posebne vojničke važnosti. Posljednji turski gospodari Kasum-aga i Murat-aga 1688. su sa svojih 40 vojnika napustili Stupčanicu, prestrašeni vijestima o dolasku vojske generala Hansa Dunnewalda.

Već se 1702. u izvješću carskog vojnog povjerenstva Stupčanica navodi kao potpuno razrušena i golih zidova, a slavni visoki toranj nema krova. Od tog vremena ta utvrda neprestano propada.

Utvrd Voćin

Voćin je naselje na sjevernim obroncima Papuka i mjesto u kojemu je smještena uprava parka prirode. Sjedište je istoimene općine s približno 2500 stanovnika. Inače voćinski se posjed i utvrda spominju u 15. st. kada je u vlasništvu obitelji Aba de

Obnova crkve u Voćinu

Othyn odnosno Athyn po kojoj je i dobio ime, a nazivao se još u Vučin. Takvih imena ima u još nekim mjestima Slavonije, a vjerojatno su sličnog podrijetla. Plemići su Voćinski izumrli 1434. i otad je Voćin u vlasništvu Gorjanskih, da bi potom bio u vlasništvu kralja Matije Korvina. Sljedeći je vlasnik Voćina bio Matijin sin ban Ivaniš Korvin koji je

Athyn služila je Turcima u vojničke svrhe, ali nije imala prevelikog značenja. Zna se da je u njoj bilo pedesetak vojnika i nekoliko manjih topova, a prema opisu Ibrahim paše Merim-bega naselje je ispod utvrde imalo 70 kuća.

Odlaskom Turaka 1687. Voćin je temeljito opustošen. Potpuno je razrušena utvrda na brežuljku, a uništen

Za ilustraciju burne i tragične sudbine ovoga živopisnog naselja valja reći da su 1918. seljaci spalili veliki i lijepi jednokatni dvorac obitelji Janković. Tijekom Domovinskog rata naselje je bilo sasvim opustjelo, a sada se obnovom život u njega polako vraća. Valja reći da u blizini Voćina postoji poznati arboretum Lisičine, jedan od najvećih u ovom dijelu Europe.

Od tvrđave je sačuvan samo dio zida koji je građen od kamena i opeke, izvana obložen tesanim kamenom. Kako je nekada izgledala voćinska tvrđava nije moguće ustanoviti jer nigdje nema njezinih nacrti. Osim toga ruševina je vrlo mala pa stručnjaci nisu mogli odrediti njezin tlocrt. Ipak za nedavna posjeta uočili smo da je oko te izdužene utvrde postojao opkop. Brežuljak s utvrdom pretvoren je u lijepu park-šumu, ali je šteta što visoko drveće potpuno skriva ionako neznatne ostatke.

Starija fotografija ostataka utvrde Voćin

bio u bliskoj vezi s kraljem Vladislavom Jagelovićem. Zna se da je u Voćinu kralj nego vrijeme boravio s cijelom svitom. Upravo zahvaljujući tim vezama s Češkom, u Voćinu je 1500. sagrađena monumentalna crkva u stilu tzv. češke vladislavske gotike. Crkva je svetište Pohoda Blažene Djevice Marije te dragulj hrvatske i europske gotike. Imala je zaista neobičnu sudbinu. U 17. st. srušio joj se strop, ali je nakon odlaska Turaka obnovljena. Nijemci su je zapalili 1944., ali je 1973. obnovljena uz pomoć Gradišćanskih Hrvata. Ponovno ju je srušila JNA 1992. i sada se opet polako obnavlja.

Inače utvrda i posjed Voćin od 1508. u vlasništvu su obitelji Batthyani, sve do 1538. i pada Voćina u turske ruke. Utvrda koju je podigla obitelj

je i stari kameni franjevački samostan koji su Turci bili pretvorili u kamenolom.

Vlastelinstvo Voćin darovano je 1703. don Ferdinandu Johanu Carlu grofu Caraffi di Stigliano. Grof je umro te iste godine pa su imanje naslijedili supruga i sin Carlo Otto, a on ga je prodao Dvorskoj komori. Potom su vlasnici grofovi Esterházy i Erdödy, a potkraj 18. st. kupuje ga Ivan Nepomuk Janković. Od obitelji Janković Voćin je 1896. kupio poznati veleposjednik Edmund Guttman de Gelse i njegova braća iz Velike Kaniže. Tada započinje pravi gospodarski procvat. Na Zvečevu je izgrađena tvornica stakla, a barun je Guttman izgradio i željezničku prugu koja je Voćin povezala s Čačincima. Tada je u Voćinu bio izgrađen i sanatorij za plućne bolesti.

Utvrda Drenovac ili Klak

U blizini Mikleuša, istočno od Voćina i na sjevernim obroncima Papuka, Szabo spominje ostatke neke utvrde koju su, kako kaže, posjedovali Gorjanski i navodi da se na vojnim kartama spominje kao "Ruine Zrinyi". O toj utvrdi i o njezinu položaju nema nikakvih drugih podataka. No iznad sela Slatinski Drenovac, na putu za glasovito slavonsko izletište Jankovac, nalaze se ostaci stare utvrde Drenovac, još poznatije pod imenom Klak. Okolno stanovništvo tu utvrdu naziva i "Turski grad".

Tlocrt utvrde Drenovac ili Klak

Čini se da se Drenovac potpuno razlikovao od ostalih srednjovjekovnih slavonskih utvrda. Iako smješten na vrhu brda, svojim tlocrtom podsjeća na izravnani rog. U najužem se dijelu tog "roga" nalazila kula, a na proširenom dijelu dvije od kojih je krajnja i najveća. Sve su te kule okrugle. "Rog" završava jakim obrambenim zidom, a sve su tri kule s vanjske strane spajali posebni zidovi. Najbolje je sačuvana najmanja kula, od srednje kule nije sačuvano gotovo ništa, a najveća je kula prilično zarušena. Utvrda je u cijelosti građena od opeke.

Vjeruje se da je utvrda Drenovac postojala već u 13. st. Spominje se 1308. kada je zajedno s posjedom plemići Moslavački daruju svojim rođacima iz roda Aba. Početkom 15. st. kao vlasnici Drenovca spominje se Sigismund Voćinski, a zatim obitelj Gorjanski i Banffy. U tursko je doba neko vrijeme bio sjedištem manje vojne postrojbe, ali se čini da je odmah napušten i prepušten rušenju.

Nedavno smo pokušali posjetiti Drenovac. Pomalo smo ustuknuli jer je cijeli kraj označen pločama koje upozoravaju da je sve vjerojatno minirano. Iako su nas u izletištu Jankovac uvjerali da ti natpisi nisu točni i da je prilaz do Drenovca potpuno slobodan, morali smo odustati zbog potoka izuzetno nabujalog od topljenja snijega. Jednostavno ga se nije moglo pregaziti. Stoga smo bili prisiljeni snimiti konture Drenovca ili Klaka s puta na drugoj strani brijega.

Virovitica i druge utvrde sjeverno od Papuka

Na prostoru između Papuka i Drave postojalo je još nekoliko utvrda od kojih danas uglavnom ništa nije sačuvano. Tako je današnja Špišić Bukovica u srednjovjekovnim spisima bila poznata kao Bakva, ali od stare utvrde nema nikakvih tragova. Sjeveroistočno od Virovitice nalazi se

Crtež Virovitice za vladavine Turaka

selo Vaška koje je bilo biskupski posjed sa samostanom benediktinaca ili augustinaca. Vjeruje se da je utvrdu imalo i obližnje selo Novaki koje je bilo sjedište župe. Za postojanje kaštela u nedalekom Sopju puzdano se zna, ali nije sačuvano ništa, baš kao ni u obližnjoj Podravskoj Slatini.

Nije međutim ništa sačuvano ni od

utvrde u Virovitici, najvažnijoj utvrdi između Varaždina i Osijeka i najvažnijoj utvrdi cijeloga tog kraja. Kako smo o toj utvrdi već govorili u seriji koja je prikazala najvažnije slavonske dvorce (*Građevinar* 5/2001.), a dvorac je sagrađen upravo na mjestu utvrde, ovdje ćemo navesti samo neke osnovne podatke.

U antici je Virovitica bila Sereteis

Rekonstrukcija virovitičke utvrde prije turskog osvajanja (R. D. Devlić)

(Seruta, Soroga), a potom Coronac, a u srednjem se vijeku spominje među prvim naseljima u Hrvatskoj. Mjesto je dobilo povlastice od vojvode Kolomana 1234., a upravo je u Virovitici Bela IV. 1242. izdao zagrebačkom Gradecu povlastice slobodnoga kraljevskoga grada. Hrvatsko-ugarski kraljevi često su u 13. st. boravili u svom dvorcu u tom gradu, a dvorac je bio sjedište kraljevskog posjeda i sjedište Virovitičke županije. Ovdje je postojala kovnica novca koji se u doba kralja Stjepana V. kovao i za Hrvatsku i za Slavoniju.

Budući da je bila kraljevski posjed, vjeruje se da su u doba kralja Sigismunda (vjerojatno početkom 15. st.) izgrađeni veliki kraljevski dvori, s kućama za kralja i kraljicu. Vlastelinska se tvrđava spominje prvi put u

vrijeme kralja Matije Korvina 1474., a vjerojatno je izgrađena između 1453. i 1474. O njezinu se izgledu i veličini ne zna mnogo, a pretpostavlja se da su joj vanjske granice iznosile 90 x 100 m. Bila je opasana debelim zidovima sa četiri kule te okružena širokom grabom ispunjenom vodom. Pošto su je Turci osvojili 1552., pretvorili su ju u pravo islamsko naselje koje se ni po čemu nije posebno isticalo osim što je imalo veliku stratešku vrijednost. Evlija Čelebija ju je doživio kao tijesno naselje četverouglastog oblika, obzidano čvrstim zidinama i okruženo drvećem.

Postoje brojni bakropisi o izgledu virovitičke utvrde nakon oslobođenja od Turaka 1684., ali oni nisu ni

kad potvrđeni arheološkim istraživanjima. Odmah su počele pripreme za obnovu utvrde, posebno nakon što je 1685. general Leslie zapalio čuveni Sulejmanov most u Osijeku. Vojne su vlasti planirale potpuno novu i čvršću utvrdu. No kako su Turci već bili protjerani iz većeg dijela Slavonije, Virovitica je izgubila vrijednost pograničnog grada. Stara utvrda polako propada i potpuno se ruši krajem 18. st., da bi na njezinu mjestu bio izgrađen novi dvorac. Dvorac je izgradila plemićka obitelj Pejačević. Valja reći da je u posljednjih sedam i pol stoljeća urbanističko-arhitektonska jezgra Virovitice bila i ostala negdašnja velika srednjovjekovna tvrđava.

Branko Nadilo